

Könyvtárgazdaságtan II.*

Könyvtári rendszer, költségszámítás, árképzés

Az árképzésnek a költségszámításon kell alapulnia, figyelembe véve a fizetőképes keresletet, a versenytársak árait és a "helyettesítő" termékek árait. A következőkben módszert kapunk a könyvtári szolgáltatások költségeinek kiszámítására, a végeredményt képletekbe foglalva.

Könyvtári rendszer – Információs ágazat

Meddig könyvtár a könyvtár?

A könyvtári rendszer költségvetésből finanszírozott elemeinek definiálása előtt arra kérdésre kell választ adni, hogy miképpen lehet meghúzni a határt – természetesen csak a vizsgálódás érdekében – a könyvtárak és az információs ágazat egyéb intézményei között. Az alapvető különbséget az igénybe vevő céljában látom. A könyvtárat felkeresők motivációja elsősorban az ismeretszerzéssel (tanulás, művelődés, szakmakövetés, tudományos kutatás stb.) kapcsolatos. Ennek megfelelően a könyvtárak törekvése a *dokumentumok rendelkezésre bocsátása*.

Ez a folyamat magas szintű információszervezést, (tartalmi, formai, elhelyezési, vagyoni stb.) nyilvántartást és rendszerezést követel meg. Az információs piac más szereplőjéhez fordulóknak viszont elsősorban egy adott döntést előkészítő vagy a kivitelezéshez szükséges információt keresnek. Az információ forrása, hordozója vagy lelőhelye számukra csak annyiban érdekes, hogy az információ, még inkább az információt nyújtó megbízható-e. Ezért ebben a körben a *közvetítésen* van a hangsúly. Tehát a könyvtári információ és az információs termék elméletben könnyen elkülöníthető. Még abban az esetben is így van ez, ha a háttérben ugyanaz a forrás szerepel.

A valóságban a könyvtárak jelenleg mind a két típusú szolgáltatást végzik, s a könyvtári rendszeren belül megvan az ehhez szükséges tapasztalat és infrastruktúra (1. ábra).

Az előzőekből következik, hogy számomra a könyvtári rendszer feladata nem más, mint a műveltséghez, képzettséghez szükséges *eredeti dokumentum* (papír, mikrohordozó, video, audio, mágneslemez, -szalag, CD, hálózat stb.)

- ▶ őrzése,
 - ▶ nyilvántartása,
 - ▶ rendelkezésre bocsátása,
- valamint az ehhez szükséges eszközök és technikák megtanítása és használata.

Ezért

- ▶ a könyvtári rendszer az oktatás-kutatás szerves része, annak "infrastruktúrájához" tartozik;
- ▶ a könyvtári rendszer a művelődés (azaz a rekreáció és a szakmakövetés) természetes helye;
- ▶ a könyvtári rendszerben meg kell, hogy jelenjen a korszerű információs technika, s annak eszközei;
- ▶ a könyvtári rendszer legyen képes fogadni a saját intézményeiben létrehozott szolgáltatásokon kívül a nemzetközi könyvtári rendszerek szolgáltatásait.

A 2. ábrán láthatóak a könyvtári rendszer állami finanszírozású elemei.

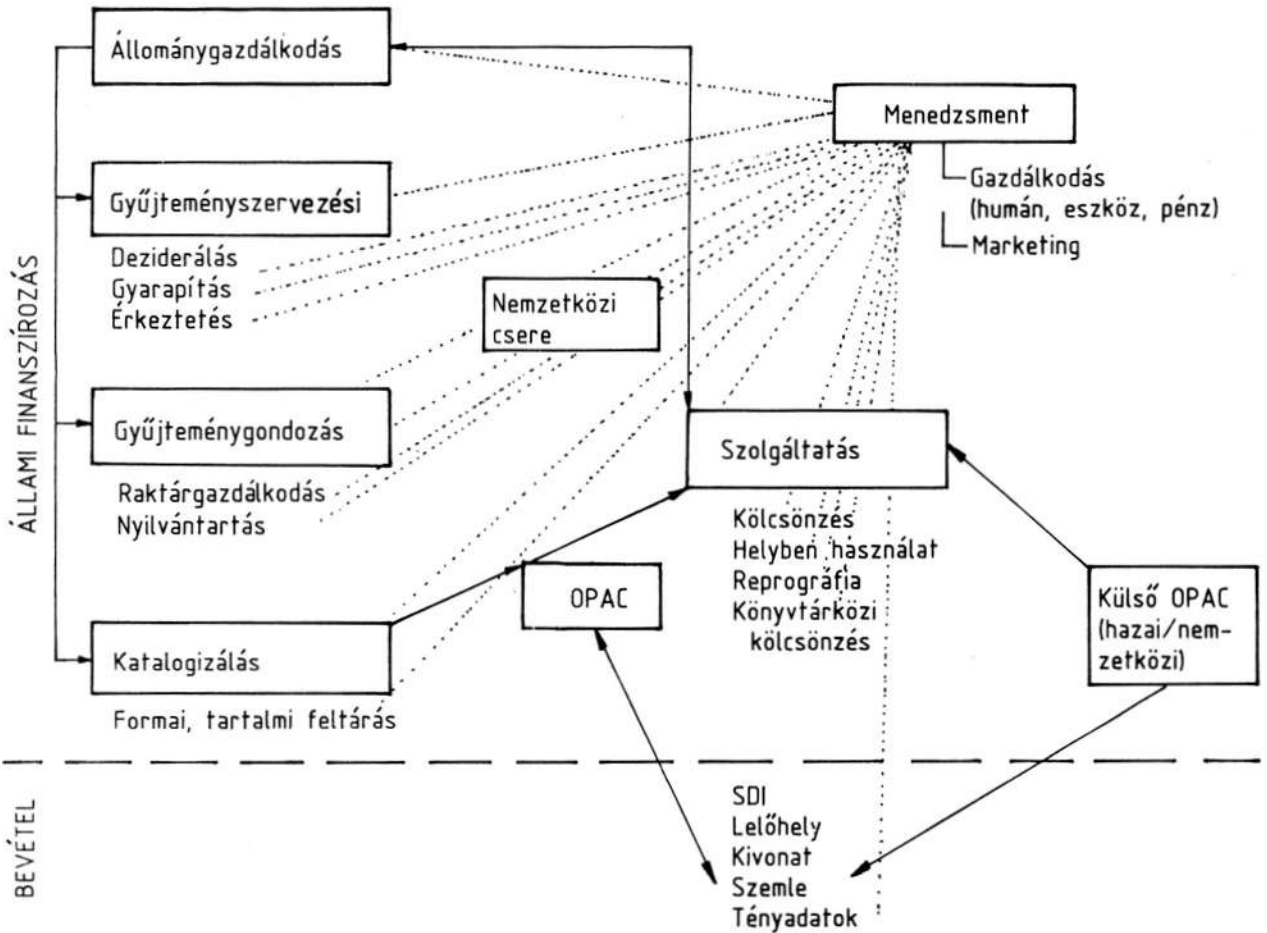
Nem az állam finanszírozza az információközvetítő szervezeteket. A szakkönyvtári feladatok ebben a modellben csak egy helyen, a felsőoktatási könyvtárakban jelennek meg. Ennek oka az, hogy a szakkönyvtári feladatokat az egyetemi-főiskolai hálózat magától értetődő tevékenységének tekintem, hiszen nincs olyan tudományterület, amelyet ez a hálózat ne fedne le.

Természetesen ez az ábra meglehetősen leegyszerűsített. Inkább a szinteket, mint a sokszínűséget akartam jelezni, s ezeket is elsősorban a finanszírozó szempontjából. Ezért nem foglalkoztam pl. az egyházi, alapítványi, társadalmi-politikai szervezetek, valamint a mikrokörnyezet egyéb igényei kielégítése céljából működő könyvtárakkal. A civil társadalom döntése alapján létrehozott vagy a jövőben létrehozandó könyvtárak fenntartása és működtetése a két fél "magánügye". Témám szempontjából "csak" annyiban érdekes, hogy minél jobb az "állami" fenntartású hálózat, annál kevésbé lesz igény egy párhuzamos rendszer működtetésére. Ez azt jelent(het)i, hogy a feladatok és a források is bővül(het)nek. Persze csak abban az esetben, ha az alapfeladatokra (értsd: az állam által finanszírozott feladatokra) fordított összeg nem csökken az új források megjelenésével. Ekkor az egyedi (akár területi, akár szakmai) igényeket felvállaló, a rendszert kiegészítő, gazdagító intézmények létrejöttére lehet számítani.

Nyilvános könyvtár

A rendszer valamennyi eleme nyilvános könyvtárként működik. Ez ma már nem jelenti feltétlenül a könyvtárak személyes felkeresését. A szolgáltatás a

*Az I. részt lásd TMT, 40. köt. 1. sz. 1993. p. 3–6.

1. ábra A könyvtári tevékenységek finanszírozás szerint

potenciális olvasó számára hozzáférhető személyesen, könyvtárközi kölcsönzésen, hálózaton keresztül, vagy másolat formájában.

Egy kitüntetett elem, a Nemzeti Könyvtár

A rendszeren belül a Nemzeti Könyvtár feladata a dokumentumokban megtestesülő nemzeti információvagyon őrzése, s a tudományos kutatás kiszolgálása. Emellett szakmai műhely, amely a többi könyvtárral együttműködve igyekszik választ adni a társadalmi elvárások és a technikai kihívások következtében felmerülő szakkérdésekre. Ezt a feladatát sokkal mozgékonyabban, rövidebb "válaszidővel" kellene ellátnia. Sokkal erőteljesebb fellépést várnék el tőle, mint az illetékes főhatóság szakmai bázisától a koncepcionális kérdések terén. A szakkönyvtárakkal való együttműködésének erősítése elengedhetetlen. Különösen fontosnak tartom a könyvtárosképzést befolyásoló, a szakmai elvárásokat és változásokat közvetítő szerepét.

Információs ágazat

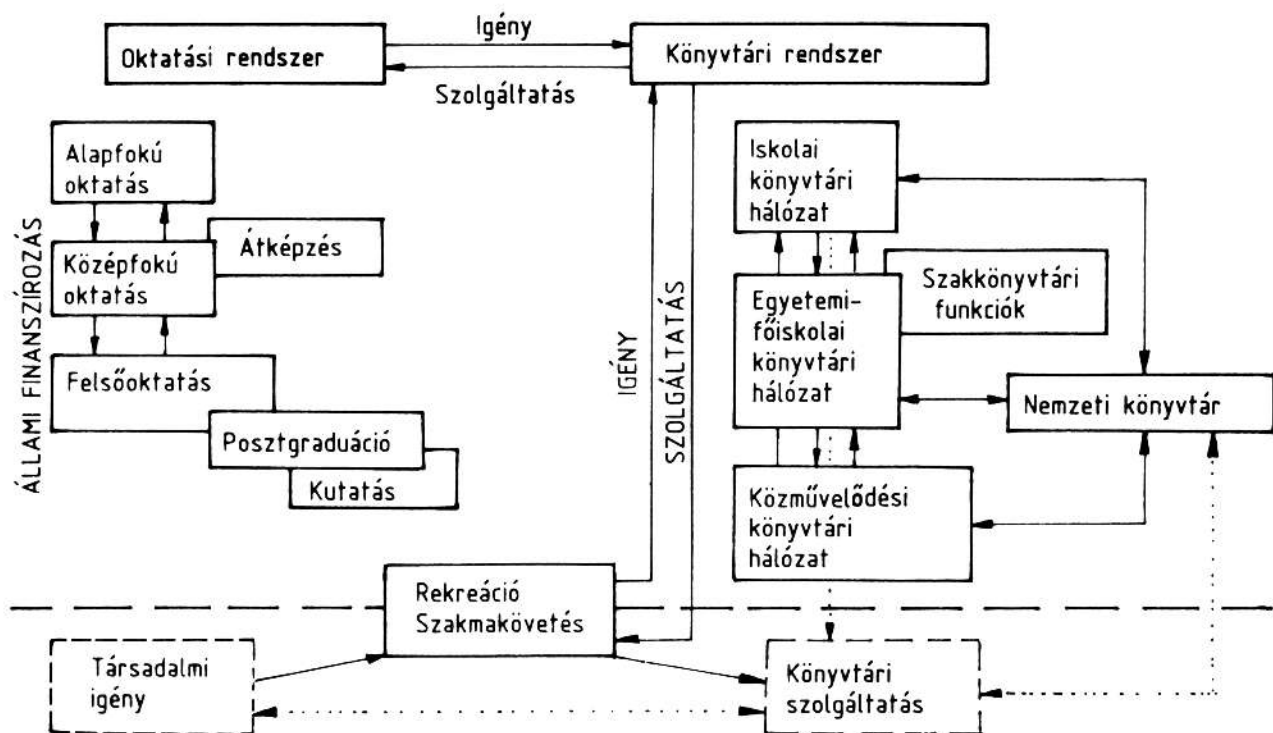
Míg a könyvtári rendszer törekvése a "kiművelt" emberek "előállításában" való részvétel, az informá-

cióközvetítő oldal feladata az információs termék létrehozása; ebben a folyamatban mint természetes "beszállító" vesz részt a könyvtár. Azt is mondhatnám, hogy a könyvtári rendszer jó működése az információközvetítők létérdeke, hiszen a könyvtári rendszer teremt(het)i meg azt az üzletembertípust (az egyéni vállalkozótól a közép- és nagyvállalkozások menedzsmentjéig), aki ismeri, és éppen ezért értékeli is az információt.

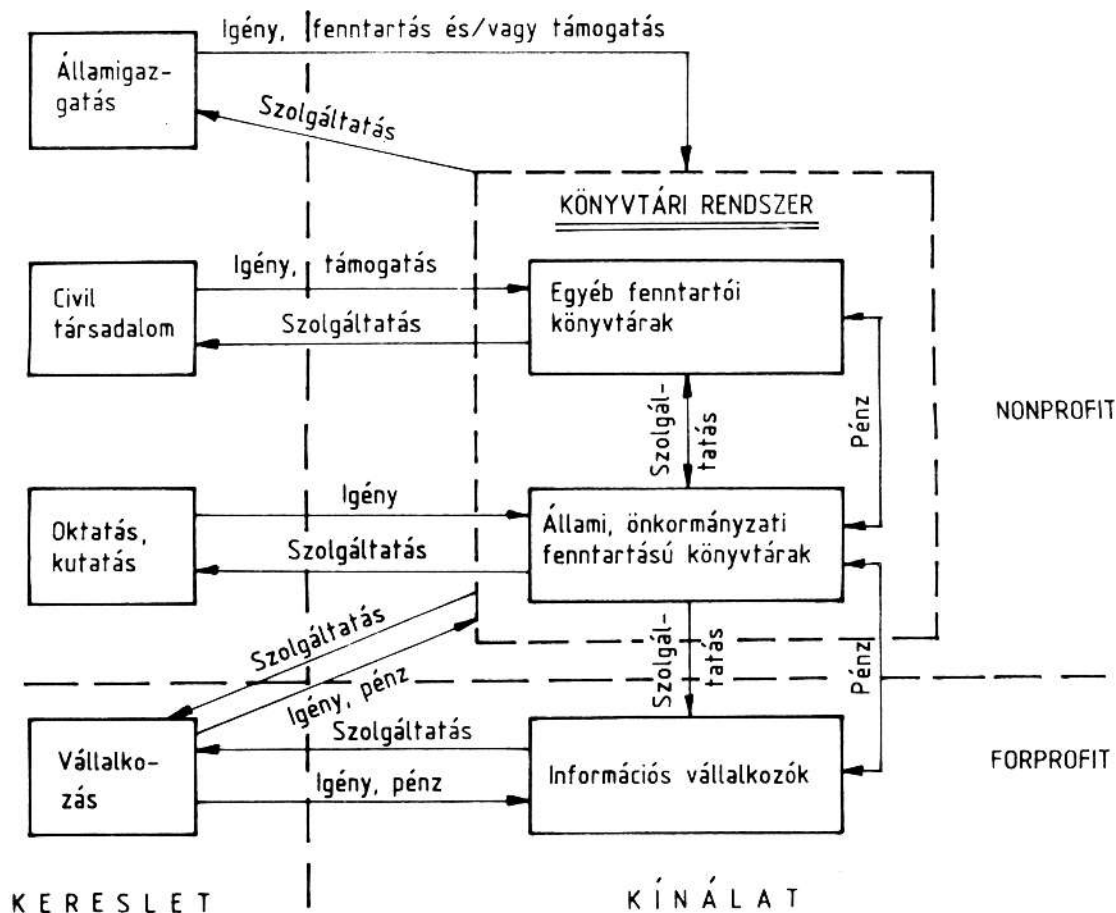
A 3. ábrából talán magyarázat nélkül is nyilvánvaló, hogy a könyvtáraknak nemcsak a működésükhöz és fejlődésükhöz szükséges pénzek megszerzése miatt kell foglalkozniuk költségeik számbavételével, hanem azért is, mert kikerülhetetlenül részei az információs piacnak, vagy mint beszállítók, vagy az általuk létrehozott információs cégek keretein belül.

A finanszírozó

Ez a modell számomra a finanszírozók három körét (állami költségvetés, társadalmi szervezetek, vállalatok) feltételezi, akik közvetlenül (szolgáltatáscsere, támogatás, pénz) vagy közvetve (adók, szabályozás) vesznek részt a rendszer működésében.

2. ábra A könyvtári rendszer állami finanszírozású elemei

3. ábra Információs piac

Az állami költségvetéssel szemben támasztott követelmények első pontja (lásd 2. ábra: a könyvtári oktatási rendszer megfeleltetése) azt jelenti, hogy mindannak a műveltségbeli, (lexikális, logikai, manuális, technikai) tudásbeli kívánalomnak, amelyet az állami oktatási rendszer megjelenít, meg kell, hogy feleljen a könyvtári rendszer dokumentumállományát, technikáját, szakértelmét tekintve egyaránt. A költségvetésnek kell megvásárolnia mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket az iskolarendszeren keresztül nyújtani akar az állampolgárok számára. Az adók és a tandíjak révén a rendszer alapelemeinek fejlesztését és működését fedezik. A felzárkóztatás és a "húzó" fejlesztések finanszírozása a már ma is létező pályáztatás segítségével az e célokra elkülönített alapok, hitelek felhasználásával oldható meg. Ezek az alapok képződhetnek a másik két finanszírozói körből származó bevételekből.

A finanszírozók következő csoportja – ha nem működtetnek párhuzamos intézményeket – az egyházak, alapítványok, politikai, társadalmi szervezetek és egyéb, a mikrokozmoszban megjelenő egyesülések, közösségek. Ők a szolgáltatások megvásárlásával vagy a működéshez és/vagy fejlesztéshez való hozzájárulással lépnek a finanszírozók, vagyis a rendszert befolyásolók körébe.

A harmadik forrást az információs piacon lévő profitorientált információs *vállalkozások* (brókerek, piackutatók, tanácsadók stb.), valamint a távközlés és a kommunikációs ipar cégei jelentik, amelyek a könyvtári szolgáltatásoknak, illetve a könyvtárnak mint reklámhordozónak a vásárlóként kerülnek a finanszírozók körébe. (Gondoljunk csak arra, hogy a különböző korszerű információhordozókat – pl. CD-ROM – a könyvtárban ismerhették meg a felhasználók.)

Költségszámítás és árképzés

Szolgáltatások

Mennyibe kerül a könyvtár? Hogy erre a kérdésre válaszolni lehessen, mindenekelőtt számba kell venni a könyvtár szolgáltatásait, amelyek az 1. ábra, s a leírt követelmények alapján a következők:

- ▶ **örzés** – raktári, kötészet, mikrográfiai, reprográfiai szolgáltatások
- ▶ **nyilvántartás** – OPAC (manuális és/vagy gépi) leltárak, beszámolók, jegyzékek
- ▶ **rendelkezésre** – kölcsönzés bocsátás helyben használat (helyileg és hálózatban) könyvtárközi kölcsönzés másolószolgálat
- ▶ **használat** – tájékoztatás (keresés, kiadványok elérés) felhasználói képzés.

A könyvtári rendszerben ezeken kívül szakmai szolgáltatások is megjelennek. Ezek az egyes szervezetek közötti szakértői szolgáltatásokat értem.

Költségszámítás

Mindezen szolgáltatások háttérben egy sor nélkülözhetetlen költség áll, ami a szolgáltatást egyáltalán lehetővé teszi. Ilyenek a következők:

- ▶ a használni kívánt dokumentumok beszerzésére fordított költség;
 - ▶ a feldolgozást, nyilvántartást, szolgáltatást végző munkatársak bértömege és annak járulékai, kiegészítő juttatásai, vagyis a munkaerő költségei.
- A két alapvető vagy közvetlen költség mellett további költségtényezők:
- ▶ az épület, a gépek és berendezések használata, karbantartása, javítása, cseréje;
 - ▶ energiaköltségek (fűtés, világítás stb.);
 - ▶ minden olyan munkabér (járulék és juttatás), amely nem a szolgáltatásban közvetlenül részt vevők fizetése (számítástechnikus, adminisztráció stb.);
 - ▶ nem közvetlenül a szolgáltatáshoz felhasználandó anyagköltség (iroda- és takarítószer stb.);
 - ▶ postaköltségek (levelezés, telefon, e-mail stb.);
 - ▶ értékesítési költségek (szállítás, csomagolás, reklám stb.);
 - ▶ pénzügyi költségek (pl. hitelkamatok).

Ezek mint közvetett (rezi) költségek épülnek be a szolgáltatások költségeibe.

A könyvtári szolgáltatások esetében a közvetlen és közvetett költségek között elmosódik a határ, hiszen aligha lehet elkülöníteni szolgáltatásonként a beépített "nyersanyagot". Szubjektív döntéstől függ, hogy kik tekintendők a szolgáltatás közvetlen résztvevőinek. Hiszen valamennyi szolgáltatásban valamilyen hányadban a teljes beszerzésre fordított összeg, illetve a teljes szakszemélyzet munkabére szerepel. A könyvtári szolgáltatásoknak az a tulajdonsága, hogy nem kézzelfoghatóak, s magában a szolgáltatás folyamatában keletkeznek, csak tovább bonyolítja a helyzetet.

A fentiekből következően a könyvtári szolgáltatásoknál a beszerzési és bérköltséget is – kivéve az elkülöníthetően a szolgáltatást végző személyzet munkabérét – mint közvetett költséget kell figyelembe venni.

Költségkalkuláció

Mindezek alapján a könyvtári szolgáltatások kalkulációs sémája a következőképpen alakulhat.

1. Adott szolgáltatásra eső közvetett költség:
(beszerzési költség + munkaerőköltség + rezsiköltség)
– az adott szolgáltatást végző munkaerő költsége

—————
a könyvtár által nyújtott szolgáltatások száma

(Itt a szolgáltatások számán a szolgáltatásféleséget, nem az igénybevételek számát kell érteni.)

2. Adott szolgáltatásra eső munkadíj:

—————
átlagos óradíj x a ráfordított munkaórák száma,

ahol az

—————
átlagos óradíj = $\frac{\text{az adott szolgáltatást végzők bérköltsége}}{\text{az általuk ledolgozott órák száma}}$

A ráfordított munkaóra természetesen az adott létszám által teljesített órák számával egyenlő.

Tehát egy adott szolgáltatás költsége =
az adott szolgáltatásra eső **közvetett** költség +
az adott szolgáltatásra eső **munkadíj**.

Természetesen még nem végeztünk, hiszen nem vettük figyelembe azt, hogy a szolgáltatást hányan veszik igénybe. Azt gondolom, hogy a leginkább elfogadható vetítési alap a beiratkozott olvasók száma.

Tehát egy adott szolgáltatás költsége =
közvetett költség + munkadíj
beiratkozott olvasók száma

Ennyibe kerül a felhasználó számára egy szolgáltatás igénybevétele akkor, ha a szinten tartást célozzuk meg (és állandónak tekintjük a beszerzési és bérköltségeket). Ennek a képletnek az alapján kellene megállapítani a normatív támogatás mértékét. Valószínűleg ez a szám mérettől, típustól, felszereltségtől és nem utolsósorban az olvasószámtól függően változik.

Ha az áremelkedéseket és a fejlesztési kiadásokat is fedezni akarjuk, akkor ezek költségeit is be kell vonni a kalkulációba. Ez általában százalékosan történhet, a várható infláció és a beszerezni kívánt új gépek, berendezések, dokumentumok stb. árának becslése alapján. A fedezet figyelembevétele tulajdonképpen az árképzés részeként fogható fel, különösen a nonprofit szférában, ahol a bevételeket visszaforgatják a szolgáltatás fejlesztésébe. A jelenlegi finanszírozási rendszerben a pályázatok révén elérhető források tartoznak ide.

Árképzés

A kedvezményezett körön kívüli felhasználók a könyvtári szolgáltatásokhoz térítés ellenében juthat-

nak hozzá. Az árképzés során is természetes kiindulópont a szolgáltatás költsége. Miután ezt kiszámította, a könyvtár eldöntheti, hogy szolgáltatási stratégiájában milyen árakat érvényesít.

A szolgáltatások azon köréről, amelyek a könyvtári információ és az információs termék határmezsgyéjére esnek, eddig még nem volt szó. Ilyenek:

- ▶ SDI,
- ▶ nem teljes szövegű adatbázisok közvetítése,
- ▶ lelőhely-információk,
- ▶ tartalomjegyzék-szolgálat (CC),
- ▶ informatikai szakértők stb.

Ezeket a szolgáltatásokat a könyvtári szolgáltatások igénybevétele nélkül senki sem tudja nyújtani. Ebből következően ezek mint információs termékek a munkafolyamat inputjaként már magukkal hozzák a könyvtári szolgáltatások költségét mint közvetlen költséget. Ezt nagyon fontosnak tartom, mert ettől függ, hogy a versenytársak használják, és ne kihasználják a könyvtárakat. Ehhez járul még a szakértők munkadíja, valamint a nyereség, amelyet a piaci ismeretek birtokában lehet megállapítani. Ismerni kell

- ▶ a fizetőképes keresletet,
- ▶ a versenytársak árait,
- ▶ a "helyettesítő" termékek árait stb.

Befejezés?

A téma sokrétűsége és a saját tudásom végeessége miatt számos kérdéssel nem foglalkozhattam. Bizonyára más válaszok is adhatók a felvetett kérdésekre, mint amiket én adtam. Ezért a cikk második részét vitára ajánlom. Ha mást nem is, a témát mindenképpen.

Beérkezett: 1993. I. 6-án.

LIBRARIES NOW (KÖNYVTÁRAK MA)

Prágai Nemzetközi Könyvtári Kiállítás Közép-Kelet-Európa számára (1993. május 13–16.)

A Prágai Nemzetközi Könyvtári Kiállítás a kelet-közép-európai könyvtárak – beleértve az Orosz Köztársaságot és a FÁK országait is – első bemutatója.

A kiállítás segíti az Európai Közösség Phare-programjának beindulását, amely a kelet-közép-európai könyvtárakat oktatási anyagokkal és könyvtári berendezésekkel támogatja. A legújabb számítógépek bemutatásával elősegítik az információk szabad áramlását.

A LIBRARIES NOW kiállítással párhuzamosan rendezik meg a **Prágai Nemzetközi Könyvvásárt**. Szerte Európából nagyszámú résztvevőt várnak.

Az **Európai Könyvtári Fórum** c. magas színvonalú konferenciát május 13–14-én tartják az Európai Közösség, az Európa Tanács, az UNESCO küldötteinek és a Nemzeti Könyvtárak igazgatóinak részvételével. Az Európai Könyvtári Fórum a Nemzeti Könyvtárak és a Központi Könyvtárak kapcsolatának erősítésére törekszik Európa-szerte. A fórumot a Közép-Európai Egyetem finanszírozza.

Hanna March
(a LIBRARIES NOW igazgatója)